

pem, et bonitati Dei contrarium, quam in cultu excedente tantum in cæremonia impertinente. Et in materia sacramentorum alia superstitio est, quæ substantiam sacramentorum immutat et evertit; alia, quæ solum in accidentalibus ritibus superflua est. In quibus omnibus possemus etiam speculative varias rationes malitiarum considerare; sed, quia id magis contentiosum est, minusque utile, constanter statuendum videtur, hanc variationem malitiarum tantam esse, ut necessarium sit in confessione modum superstitionis aperire; sive id sit, quia nonnullæ ex his supponunt hæresim in mente, quam oportet explicare, aliæ vero illam non supponant; sive quia in alio genere peccati includunt malitiam specie diversam, ut in genere mendacii perniciosi, vel alterius turpitudinis, vel specialis sacrilegii, et injuriæ rerum sacrarum; sive quia non possunt aliter a confessore curari, imo nec secundum suam necessariam gravitatem intelligi, nisi secundum suum modum peculiarem explicentur: sive quia in genere moralis malitiæ formaliter differunt, quod profecto satis probabile apparet ex omnibus, quæ diximus.

CAPUT III.

DE IDOLOLATRIA, QUID SIT, ET QUOD OBJECTUM HABEAT.

1. *Idololatria aliquando metaphorice accipitur pro variis rebus.*—Vox *Idololatria* interdum accipitur metaphorice, ut patet ex Paulo, ad Ephes. 5, ubi avaritiam vocat *idolorum servitutem*; nam avarus totum suum affectum in pecuniis habet, et ideo videtur pecunias tanquam Deos colere. Sic enim idem Paulus, ad Philippens. 3, de hominibus ventri deditis dixit: *Quorum Deus venter est*; et eadem fere ratione omnis, qui mortaliter peccat, potest per metaphoram idololatra vocari, quia creaturam, propter quam peccat, pro Deo habere censetur, quatenus illam super omnia amat. Atque ita Hieronymus, Amos 2, tractans illa verba: *Super tribus sceleribus Judæ, etc.*, ait, *unumquemque peccatorem christianum adorare vitia sua, eumque incipere habere Deum, a quo victus est, dicente Petro: A quo quis superatus, ejus et servus est.* Et Isai. 44, circa illa verba: *Hæc dicit Dominus, etc.*, similiter inquit hæreticos esse idololatrias, utique per metaphoram: *Qui simulacra dogmatum suorum atque mendacii, artificii corde componunt, et*

venerantur ea quæ sciunt a se simulata. Quibus similia habet Augustinus lib. de Vera relig., cap. 48. Sed idololatria hoc modo sumpta non significat aliquod speciale vitium religioni oppositum, sed, ut dixi, universis peccatis mortalibus attribui potest, et præsertim aliquibus, in quibus major inordinatio affectus erga creaturam cognoscitur, et ideo hæc significatio præsentis instituti non servit. Quamvis necessarium fuerit adnotare illam, tum ne vitia confundantur, tum ut Scripturæ intelligantur, tum denique quia ex metaphorica significatione intelligi potest, esse aliam propriam, a qua translatio facta est.

2. *Quid proprie sit idololatria.*—*Solum imaginem rei fictæ vocari idolum qui dicant.*—*Contrarium est verum.*—Idololatria ergo proprie dicta idem significat, quod voces simpliciter, ex quibus illa componitur, præ se ferunt, nimirum idolorum latrariam, unde explicando quid in præsentis sit idolum, et quid latraria, explicatum relinquatur quid sit idololatria, et quomodo committatur. Idolum ergo, juxta primariam significationem, statuum vel imaginem significat, ut ex Sap. 13 colligitur, ubi late describitur idoli fabricatio per artem sculptendi et pingendi, et de idolo concluditur: *Imago enim est, et opus est illi adjutorio*; et cap. 14: *Per manus (dicitur) quod fit idolum, maledictum est et ipsum, et qui facit illud*; et infra: *Acerbo enim luctu dolens, pater cito sibi rapti filii fecit imaginem*; et infra: *Imaginem Regis, quem honorare volebant, fecerunt.* Idolum ergo, juxta primævam significationem, imaginem significat; non tamen quælibet imago idolum dici potest, ut mox dicemus. Dicunt tamen aliqui, tunc solum imaginem idolum posse appellari, quando rem non subsistentem nec possibilem significat, sed fictam, ut chimæram, vel quid simile. Ita sentit Origenes, hom. 8 in Exod., sic exponens quod Paulus ait 1 ad Cor. 8: *Scimus quia nihil idolum est in mundo.* Quod sequitur Theod., q. 38 in Exod.; et OEcum., in 1 ad Cor., et multi alii; verumtamen, licet verum sit multa talia fuisse idola Gentium, ut sumi potest ex Athan., Orat. contra idola, nihilominus negari non potest quin idolum potnerit etiam esse imago alicujus rei veræ, et aliquando subsistentis, quod ex citatis locis Sapient. aperte colligitur. Nam in eis dicitur idololatriam cœpisse, fabricando et depingendo imagines hominum, vel aliorum animalium, quæ res veræ ac subsistentes sunt. Et Cyprianus, lib. de Idololatriæ vanitate, late ostendit, Deos Gentium majiori

ex parte fuisse homines; et Augustinus, 1. 8 de Civ., cap. 26. Unde 1. 20 contra Faustum, cap. 5, late probat idola et Deos Gentium, alias res veras esse, seu corpora vera, ad salutem autem nihil esse, neque etiam ad cultum divinum promerendum.

3. *Idolum esse imaginem destinatam ad indebitum cultum alicui tribuendum.*—Quapropter alii existimant rationem idoli non compleri per hoc, quod sit imago rei falsæ vel fictæ, sed per hoc quod sit imago ad indebitum cultum alicui tribuendum destinata. Nam etiam imago chimære vel rei fictæ, si non ad cultum, sed ad delectationem, aut memoriam, vel exercitium artis fabricetur, vocari non potest idolum. Atque ita Sapient., dict. cap. 13, describens constitutionem idoli, præter sculpturam et picturam adjungit: *Et fecit ei dignam habitationem, etc.* Et cap. 14, cum dixisset, patrem rapti filii fecisse imaginem, subdit: *Et illum, qui tunc quasi homo mortuus fuerat, nunc tanquam Deum colere cepit, et constituit inter servos suos sacra et sacrificia*; et infra vocat idola *figmenta*, quæ iniqua consuetudine, aut lege, ex deceptione aut inordinato affectu colebantur: *Incommunicabile* (inquit) *nomen lignis, et lapidibus tribuerunt.* Sentit ergo idolum vocari effigiem ad cultum indebitum institutam. Dico autem *indebitum cultum*, quia si imago sit alicujus rei veræ et dignæ, secundum rectam rationem, aliquo vero honore et cultu, et solum erigatur talis imago ad rem illam debito honore colendam, non potest illa imago idolum appellari. Et hæc ratione septima Synodus, act. 7, definit imagines Christianorum, et prout ecclesia catholica eas recipit et approbat, idola dici non posse, ut late tractavi in 1 tom. de Incarnat., disputat. 54, sect. 7. Et hoc sensisse videtur Tertullianus, lib. de Idol., cap. 4, dicens imagines earum rerum, quas colit humanus error, idola appellari.

4. *Origenis doctrina commode explicatur.*—Et Isidor., lib. 8 Etym., dixit, *idolum esse simulacrum, quod humana effigie factum et consecratum est.* Quæ descriptio quoad priorem partem nimium restricta est; non est enim de ratione idoli ut sit ad humanam effigiem expresse enim dicitur in dicto cap. 13 Sap.: *Et assimilat illud imagini hominis, aut alicui ex animalibus illud comparat.* Et ex cap. 32 Exod., constat Hebræos, imitantes Ægyptios, idolum fecisse in vituli effigie; latiusque explicavit Paulus ad Roman. 1, dicens: *Mutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in si-*

multitudinem imaginis corruptibilis hominis, et volucrum, et quadrupedum, et serpentum. Imo etiam potest figurari idolum, quod non sit alicujus rei veræ, vel speciei effigies, sed fictæ, ut diximus. Quoad posteriorem vero partem, videtur illa descriptio diminuta, quia, ut humana imago sit idolum, non satis est quod sit consecrata, id est, ad cultum dicata; debet ergo restringi ad consecrationem indebitam, seu excedentem humanæ naturæ capacitatem. Et ideo optime Augustinus, lib. 7 Quæst. in libr. Jud., idolum declarat, id est, *Cujusdam Dei falsi simulacrum*, et in hoc sensu accommodari potest Origenis sententia. Nam licet idolum possit esse imago veri hominis, si tamen destinetur ad colendum illum hominem ut Deum, jam erit imago falsi Dei, et sub ea ratione erit imago rei non existentis. Imo fortassis eadem vel proportionali ratione, si quis iniquum hominem, et in peccatis mortuum sibi depingeret ad cultum, quamvis non ut Deum, sed ut sanctum hominem illum colere vellet, talis imago rationem idoli participaret, ut sensit Sander., lib. 4 de Imaginibus; quia, licet talis imago repræsenteret verum hominem, simul referret falsum Sanctum. Et in hoc sensu recte dicitur, idolum involvere falsitatem in sua repræsentatione, ac subinde imaginem falsam. Sic enim Scriptura de idolis loquitur, ut notavit Bellarm., lib. 2 de Imaginib., c. 5. Et propterea fortasse Zach., 11, de iniquo pastore qui officium pastoris non exercet, dicitur: *O Pastor et idolum*, quia non est verus pastor, sed fictus, et nomine potius quam re, sicut idolum vocatur Deus, cum non sit; vel certe, ut ibi ait Hieronymus, sceleratus pastor vocatur idolum, dum se appellat Deum, et vult ab hominibus adorari. Et ita etiam potest intelligi Paulus, 1 Cor. 10, cum dicit idolum nihil esse, scilicet in ratione, qua Deum, vel personam summo honore dignam repræsenterat. Unde post illa verba: *Scimus quia nihil est idolum in mundo*, subjungit: *Et quod nullus est Deus, nisi unus.* Et ita etiam dicuntur idola non esse, Esth. 14, ut exposuit Hieronymus, Osee 7.

5. *Quævis creatura quæ tanquam Deus colitur, dicitur idolum.*—Ex hac vero primæva significatione, extensum est nomen idoli ad significandam quamcumque creaturam, quæ tanquam Deus colitur, seu colenda proponitur supremo cultu, vero Deo debito, etiamsi talis res non sit imago, neque ut imago alterius falsi Dei adoretur, sed ut ipsemet falsus Deus, nam in hac significatione videtur profecto su-

mi in ipsomet nomine *idololatria*. Nam omnis adoratio creaturæ, per quam ut Deus colitur, idololatria est; ergo omnis creatura sic adorata idolum est, etiamsi non in aliqua imagine, sed in se, et propter se immediate adoretur. Et similiter omnes, qui creaturam ut creatorem adorant, in eis computantur, qui a Paulo vocantur, *idolis servientes*, 1 ad Cor. 5 et 6, sive creaturæ adoratae sint statuæ, sive ignis aut aqua, et similia, quæ Sap. 13 numerantur, et rectores terrarum ac Deos putatos esse a Gentibus refertur, et qui eos adorabant, inter idololatrias numerantur. Unde Paulus, 1 ad Cor. 10, cum dixisset: *Fugite ab idolorum cultura*, subiungit: *Quæ immolant Gentes, daemoniis immolant*. Et sic etiam Augustinus, lib. 5 Locutionum de Deut., in fine, idololatrias inquit appellari, qui idolis serviunt, et idololatriam esse idolorum servitutem; ubi nomine idolorum intelligere videtur omnes deos gentium, atque adeo quicquid creatum tanquam divinum numen ab eis colebatur. Atque eodem modo loquitur Athanasius, Orat. contra idola, aliquantulum a principio. Et Tertullianus, lib. de Idol., cap. 3, hac ratione dixit, idololatriam agi posse sine idolo, id est, sine simulachro, et aliquando factam esse *sine isto nomine, licet non sine isto opere*. Unde significat nomen idoli et idololatriæ non fuisse, donec simulachra pro diis adoranda introducta sunt, rem autem ipsam, id est, idololatriæ vitium, sine simulacris sensibilibus exerceri potuisse. Unde fit ut simili modo nomen idoli, licet ab statutis pro diis adorandis sumptum sit, nihilominus quatenus significat adæquatum objectum idololatriæ, omnem rem creatam, quæ tanquam verus Deus adoranda proponitur, comprehendat. Ex his ergo satis constare potest, et quid nomine idoli in voce idololatriæ significetur, et quod sit hujus vitii objectum, quamvis ejusdem objecti ratio et modus magis in sequentibus elucidanda sint.

6. *Latria est adoratio soli Deo debita*.—Altera vero pars illius vocis est *latria*, quæ cum omni proprietate ac rigore, intelligenda est de adoratione ac servitute soli Deo debita, ut exposuit Augustinus, d. lib. 5 Locutionum de Deut., et lib. 4 Quæst. in Gen., quæst. 61, et lib. 1 de Trinit., cap. 6. Et satis declaratur a Sap., d. cap. 13, ubi hanc latriam declarat per votum, orationem, et petitionem de omnium rerum eventu, et c. 14, idem declarat per cultum sacrorum et sacrificiorum; imo addit etiam appellationem et æstimationem Dei; et *incommunicabile*, inquit, *nomen lapidibus, et*

lignis imposuerunt. Et hoc idem est, quod Paulus ad Rom. 1 dixit: *Mutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, et quadrupedum, et serpentum*.

7. *Latriam constare et internis et externis actibus*.—Ut autem explicetur quomodo latria potuerit idolis tribui, ac subinde committi vitium idololatriæ, advertendum est, ex supra dictis, latriam et internis et externis actibus fieri posse. Et quidem internis, ut sit vera, non ficta adoratio, primo requirit actum intellectus, quo res adorabilis, seu quæ adoranda proponitur, æstimetur, seu habeatur pro Deo. Deinde in voluntate requiritur voluntas et intentio adorandi, id est, exhibendi aliquid signum submissionis et recognitionis excellentiæ divinæ in tali re. Ultimo consummatur adoratio in exhibitione talis signi, vel interioris, si adoratio sit mere interna, vel exterioris, si externa sit. Hæc ergo tria debent in idololatria concurrere circa idolum, ut omnino vera et consummata sit in suo genere, scilicet, opinio aliqua divinitatis de idolo, seu re quæ adoratur, affectus adorationis, et adoratio ipsa, seu exhibitio signi submissionis, et recognitionis alicujus excellentiæ divinæ in re sic adorata; quæ tria breviter a nobis explicanda sunt, ut ratio idololatriæ exacte cognoscatur, et simul explicabitur multiplex modus ejus.

CAPUT IV.

QUOMODO ADORATIO DIVINA TRIBUI POSSIT IDOLO, ET CONSEQUENTER QUOTUPLEX SIT IDOLOLATRIA.

1. *Quomodo actus latriæ concurrere possint in adoratione idolorum*.—*Primum dubium*.—*Secundum dubium*.—Ratio dubitandi oritur ex actibus numeratis in fine præcedentis capituli, qui sunt, opinio intellectus, affectus voluntatis, et exhibitio signi divinæ excellentiæ; non enim apparet quomodo hi omnes in idolorum cultu concurrere possint. Et primo circa existimationem intellectus dubitari potest, quomodo sit possibilis talis existimatio divinitatis de idolo manibus facto, cum sit per se evidens illud non habere vitam, neque excellentiam ullam, præter eam figuræ pulchritudinem, quam ab artifice habet. Et confirmatur; nam, eo ipso quod idololatriæ cultus multis diis dabatur, nulli dari poterat ex opinione seu æstimatione veræ divinitatis, quia excellentia divinitatis in ejus singularitate et emi-

nentia super res alias consistit, et ita destruitur, quando inter multos dividitur; ergo fieri non potest ut adoratio divisa inter multos procedat ex opinione veræ divinitatis in singulis. Secundo, esto sit possibilis illa existimatio, non tamen videtur necessaria ad propriam idololatriam; quia latria, quam idololatria involvit, non est vera latria, sed mendax; ergo non est necesse ut procedat ex existimatione veræ divinitatis. Et confirmatur, quia multi philosophi, agnoscentes tantum unum summum Deum, idololatriæ fuerunt, adorando Angelos bonos, et malos, vel animas cælorum, juxta illorum opinionem, vel animas hominum mortuorum, quas pro ratione meritorum in numerum inferiorum deorum ascribi putabant, ut colligitur ex Augustino, libro 8 de Civitate, cap. 12.

2. *Tertium*.—*Quartum*.—Tertio, circa affectum colendi seu honorandi idolum dubitari potest, quia etiam hic actus non videtur necessarius ad committendam idololatriam; nam potest quis exterius exhibere alicui honorem sine intentione honorandi illum; ergo potest etiam hoc modo exhiberi honor divinus idolo, sine affectu honorandi illud, et tamen illa externa adoratio erit vera idololatria, quia ad nullum aliud vitium pertinet; ergo ille affectus non est de ratione idololatriæ. Accedit, quod sine opinione veræ divinitatis in idolo non potest esse affectus exhibendi illi divinum honorem; ostensum est autem non posse haberi illam opinionem de idolo creato; ergo nec potest circa cultum ejus talis affectus haberi. Quarto, circa ipsum actum externum cultus similis oritur difficultas, quia nullus actus exterior continet adorationem latriæ, nisi ex intentione operantis, ut supra lib. 1 visum est; sed talis intentio vel haberi non potest, vel certe sæpe non invenitur in idololatria, ut dictum est; ergo. Confirmatur, quia si aliquid externum de se continet veram latriam, et proprium Dei cultum, maxime sacrificium; sed hoc potest offerri creaturæ sine idololatria; sic enim per missæ sacrificium etiam Sanctos colimus, et templa eis dicamus, eosdemque suffitibus incensi, thimiamatis, et aliarum rerum similium veneramur; illud autem genus sacrificii quoddam est, quod Deo offerri solet, ut ex Scriptura constat; ergo.

3. *Idololatria alia vera, alia ficta est*.—*Omnis idololatria est falsa adoratio ex parte rei adorata*.—Hæc difficultates expediuntur facile, præmittendo idololatriæ necessariam partitionem. Est enim quædam idololatria vera, alia

ficta. Circa quæ membra est considerandum, duobus seu tribus modis posse adorationem aliquam dici veram, scilicet, vel ex parte adorantis, vel ex parte personæ adoratae, vel ex utroque capite. Cum enim adoratio consistat in recognitione et confessione excellentiæ per signum aliquod protestativum talis excellentiæ, ut existentis in tali persona, interdum talis significatio falsa est, quia res ipsa non ita est sicut significatur, neque in tali persona talis excellentia reperitur, et tunc dicitur adoratio falsa ex parte personæ adoratae, etiamsi ex intentione adorantis non sit ficta, sed vera, quia revera intendit talem rem adorare. At vero si adorans non intendat interius ita adorare, sicut exterius significat, tunc adoratio dicitur falsa ex parte personæ adorantis, etiamsi fortasse sit vera in re ipsa ex parte personæ adoratae, quia nimirum in ea invenitur vere illa excellentia, quam signa exteriora indicant, licet adorans illam non recognoscat, aut confiteri nolit. Et potest claritatis gratia talis adoratio dici ficta, potius quam falsa. Si autem signum adorationis et in se falsum sit, et ab adorante ficto animo exhibeatur, tunc adoratio, et ficta simul et falsa dici poterit. Applicando igitur divisionem hanc ad idololatriam, dicendum est omnem idololatriam esse falsam adorationem ex parte rei adoratae, quia in ea significat excellentiam quæ in illa non est. Unde in hoc sensu omnis idololatria potest dici falsa latria. Latria enim significat adorationem significativam divinæ excellentiæ, in eo cui exhibetur, et ideo tunc est simpliciter et vere latria, quando vere significat talem excellentiam in re adorata; quando autem falso illam significat, est falsa latria, quæ idololatria dicitur.

4. *Idololatria aliquando vera, aliquando falsa est ex parte adorantis*.—At vero hæc ipsa idololatria potest interdum esse vera idololatria ex parte adorantis, interdum vero ficta. Veram appello, quia non ex animo ficto procedit, sed ex intentione adorandi, licet alias falsum significet, sicut qui falsam propositionem affirmat, putans esse veram, et ex intentione dicendi verum, formaliter non mentitur, licet materialiter falsum dicat. Sic ergo potest esse aliqua vera, id est, non ficta idololatria, licet in se sit falsa latria; aliqua vero idololatria potest esse ficta, seu falsa etiam ex parte adorantis, qui non ex animo talem cultum exhibet. Quæ fictio interdum potest esse ex parte intellectus, ut cum quis non opinatur esse in re sic adorata divinam excel-